

О. Г. Якименко,
здобувач, Донецький державний університет управління

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STATE POLICY OF ECONOMIC SECURITY

У статті запропоновано методичні підходи до оцінювання реалізації державної політики у сфері економічної безпеки. Здійснено аналіз системи показників, що характеризують стан економічної безпеки держави.

The paper considers methodological approaches to the evaluation of public policy in the field of economic security. The analysis of indicators characterizing the economic security of the state.

*Ключові слова: держава, економічна безпека, механізми, політика, стратегія.
Key words: government, economic security, mechanisms, policies, strategy.*

ВСТУП

Швидкі зміни економічної і політичної ситуації в світі, тенденції розвитку світової економіки вимагають посиленої уваги до безпеки національної економіки, адже лише держава здатна проводити незалежну політику. Інтегруючись в світову економіку, Україна має чітко визначити параметри безпеки, розробити стратегію і напрямки розвитку національної економіки з урахуванням раціонального використання її потенціалу та посилення експортної орієнтації. Державна політика у сфері економічної безпеки України сьогодні вимагає застосування об'єктивних методичних підходів до оцінювання її реалізації з використанням індикаторів економічної безпеки, що передбачає, перш за все, фактичне відстеження, аналіз і прогнозування найважливіших груп економічних показників (індикаторів), а також реалізацію спеціально розроблених механізмів протидії загрозам безпеки і досягнення стійкого стану економіки.

На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних учених, зокрема таких, як: А. Барановський, С. Біла, З. Варналій, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, Б. Данилишин, І. Драган, В. Шлемко, А. Яремко, так і зарубіжних учених — А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьева, А. Городецького, Г. Столярова, Н. Фурса та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розробити методичні підходи до оцінювання реалізації державної політики у сфері економічної безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Методичні підходи до оцінювання реалізації державної політики у сфері економічної безпеки національної економіки ми рекомендуємо розглядати як систему, що складається з трьох блоків: моніторинг стану економіки, прогноз стану економічного розвитку та реалізація державної стратегії. Перший блок — це моніторинг стану економіки, діагностика загроз економічної безпеки, виявлення випадків, коли фактичні параметри економічного розвитку відхиляються від порогових значень економічної безпеки, та визначення цих значень. Другий блок — прогнозний, тобто розробка прогнозів соціально-економічного розвитку й оціню-

вання в рамках цих прогнозів показників, які визначають економічну безпеку держави. Третій блок — реалізація державної стратегії, що полягає в розробці заходів, методів і механізмів щодо забезпечення економічної безпеки країни.

У стратегії економічної безпеки України мають бути визначені цільові установки і можливі діапазони розвитку галузей економіки і, в першу чергу, промисловості. Для цього, як нам здається, необхідно проаналізувати внутрішні і зовнішні умови розвитку галузі та, керуючись цільовими установками державної системи економічної безпеки, розглянути можливі варіанти найефективнішої лінії розвитку галузі, включаючи інвестиційну політику.

Системний аналіз зовнішніх чинників, що визначають стратегію розвитку національної економіки, дав змогу виділити найбільш значущі з них. До них належать: темпи розвитку економіки; внутрішня цінова політика держави і динаміка цін на зовнішніх ринках; інтенсивність оновлення основних засобів; конкурентоспроможність галузей; рівень державного регулювання підприємств промисловості.

При розробці державної стратегії економічної безпеки розвиток економіки може формуватися, виходячи з таких методичних підстав: інтерпретація економічного розвитку як послідовної зміни домінуючих соціально-економічних (технологічних) устроїв з поясненням чинників кризи, в якій може опинитись країна; закономірності ходу глибоких економічних депресій, які різні країни переживали з тих чи інших причин в минулому сторіччі; потужний позитивний вплив на напрями і темпи економічного розвитку можливостей ефективного використання ресурсів України.

Застосування цих методичних підстав до конкретних умов економічного розвитку України дає змогу істотно знизити невизначеність при аналізі перспектив економіки. На нашу думку, моніторинг стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відображають суть економічної безпеки, повинен включати оцінку таких параметрів: ресурсний потенціал і можливості його розвитку; рівень ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідність аналогічному рівню в найрозвиненіших і передових країнах, а також рівню, при якому загрози внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентос-

проможність економіки; цілісність економіки й економічного простору; суверенітет, незалежність і можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальна стабільність і вирішення соціальних конфліктів.

При визначенні критеріїв економічної безпеки України слід скористатися вже наявними базовими показниками, що характеризують в основному порогові значення розвитку економічних процесів. Разом з тим критерії економічної безпеки мають бути ретельно відібрані з урахуванням як використаних у цьому випадку показників країн — економічних лідерів, так і вітчизняної практики. Їх кількість і тим більше якість достатні для того, щоб служити надійними індикаторами, що сигналізують про виникнення та розвиток тенденцій, що дестабілізують, в економіці України. Водночас вони не повинні надмірно обтяжувати систему економічної безпеки, яка прийнята оперативно, і головне, мають безпомилково реагувати на можливі загрози — як зовнішні, так і внутрішні.

Серед таких показників можна виділити, перш за все, систему показників-індикаторів, що характеризують стан економічної безпеки держави: макроекономічні, демографічні, інвестиційні, зовнішньоекономічні, регіональні, технологічні (інноваційні).

Для економічної безпеки важливе значення мають порогові значення показників, тобто граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки.

Автором виділені такі індикатори економічної безпеки:

— макроекономічні (обсяг валового внутрішнього продукту в цілому і на душу населення; частка в промисловому виробництві оброблювальної промисловості; частка в промисловому виробництві машинобудування; витрати на оборону, % ВВП; витрати на освіту, % ВВП; витрати на соціальні програми, % ВВП; рівень інфляції; дефіцит бюджету, % ВВП; величина зниження обсягів промислового виробництва, %;

— демографічні (народжуваність і смертність, %; середня тривалість життя; середня і мінімальна заробітна плата; частка в населенні людей, що мають доходи, нижче за прожитковий мінімум, %; рівень безробіття;

— інвестиційні (рівень зносу ОПФ; обсяги інвестицій, % ВВП; рівень виробничих КВ на 1 грн. ОПФ; норма особистих заощаджень (приріст засобів на депозитах і внесках, в НБУ, нерухомості, ТНП тривалого користування) в особистих доходах, %;

— зовнішньоекономічні (обсяг зовнішнього боргу, % ВВП; частка зовнішніх запозичень в покритті дефіциту бюджету; обсяг внутрішнього боргу, % ВВП; поточна потреба в обслуговуванні і погашенні внутрішнього боргу, % до податкових надходжень бюджету; обсяг іноземної валюти щодо грошової маси гривні в національній валюті; обсяг іноземної валюти в наявній формі щодо обсягу наявних гривень; частка імпорту у внутрішньому споживанні — всього і зокрема продовольства;

— регіональні (територіальні) (загальний по всіх регіонах обсяг трансфертів з державного фонду підтримки суб'єктів держави; частка регіонів-донорів; частка дотаційних регіонів; відношення обсягу трансфертів регіонів до ВВП; середньоукраїнський дохід місцевих бюджетів);

— технологічні (інноваційні) (витрати на наукові дослідження, % ВВП; частка нових видів продукції в обсязі продукції, що випускається; чисельність зайнятих в науці і науковому обслуговуванні, %; оновлення промислової продукції; частка в експорті високотехнологічної продукції).

За спрямованістю дії індикаторів на загальну економічну безпеку нами виділені два класи:

1-й клас — показники, що підвищують економічну безпеку, тобто зростання яких свідчить про стійкість

економічної безпеки, наприклад: зростання обсягу ВВП, частка в промисловому виробництві оброблювальної промисловості; обсяг інвестицій, % ВВП; витрати на наукові дослідження; витрати на соціальні програми та ін.

2-й клас — показники, що знижують економічну безпеку, тобто зростання яких негативно позначається на загальному рівні економічної безпеки, наприклад: обсяг державного боргу, дефіцит бюджету, рівень інфляції, рівень безробіття та ін.

Важливо підкреслити, що найвищий рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в рамках допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на збиток іншим.

Необхідно конкретно оцінити економічну безпеку, а також те, за допомогою яких показників визначається рівень безпеки економічної системи. На сьогодні порогові значення визначені за 27 індикаторами економічної безпеки [3]. Проте цього недостатньо. Поки що повністю відсутні порогові значення індикаторів економічної безпеки, які характеризують умови піднесення інвестиційно-інноваційної активності, рівень керованості економіки, рівень криміналізації суспільства, міру імпортової залежності за широким колом товарів.

У зв'язку з цим нами пропонується розраховувати показники обсягу інвестицій в основний капітал, інвестицій в інновації, рівня управління в економіці.

Послідовні етапи розвитку економіки стосовно функції забезпечення економічної безпеки в Україні нами охарактеризовані як перехідний період (5—20 років), період стабілізації (20—40 років) і стійкий розвиток (40—70 років).

Перший етап проходить в умовах системної кризи. Перехідним періодом можна назвати процес соціально-економічних перетворень, що зумовлюють якісні зрушення в початковому стані системи нового якісного стану суспільства. Перехідний період об'єктивно пов'язаний із зміною суті системи. Він може тривати від 5 до 20 років.

Другий етап — період стабілізації — на відміну від першого, сам по собі не зумовлює якісні зрушення в початковому стані економічної системи, а відрізняється лише зміною кількісних ознак. Це означає нову соціально-економічну форму при збереженні колишньої суті всієї системи в цілому. Наслідком періоду стабілізації є безповоротність і неможливість переходу від новоутвореної в перехідний період системи до старої, зруйнованої.

Накопичені в результаті стабілізації кількісні зміни зумовлюють якісні зрушення, що характеризують третій етап, — стійкий розвиток економічної системи. Виходячи з теорії довгих хвиль, цей період може охоплювати від 40 до 70 років.

Таким чином, державна політика у сфері економічної безпеки повинна мати мету і завдання, а також шляхи і методи їх досягнення, які відповідали б певному періоду.

У світовій практиці традиційно прийнято виділяти три рівні економічної безпеки — міжнародні, національні і рівень окремо взятої фірми. Така ієрархія економічної безпеки зумовлена не тільки максимальною концентрацією економічних інтересів на названих рівнях, а й їх відокремленням у певні самостійні системи з чітко вираженим суб'єктом цих інтересів.

Проте це не виключає тієї обставини, що на інших рівнях державного і міждержавного устрою можуть з'явитися нові суб'єкти економічної безпеки як виразники особливої системи економічних інтересів, що вимагають свого захисту. Така можливість випливає з рухливості як самих економічних інтересів, так і їх виразників, які можуть з'являтися і зникати, об'єднуватися і відокремлюватися, концентруватися і дезінтегруватися. Особливо показовим у цьому плані може бути регіональний рівень формування економічних інтересів і способів їх захисту.

У зв'язку з цим безпосереднім об'єктом економічної безпеки стають національно-державні економічні інтереси, пов'язані зі збереженням економічних основ державності, її економічної самодостатності, історично зумовленого рівня життя населення, форм етнічної життєдіяльності людей, національного генофонду, екологічної рівноваги. Таким чином, діагностика загроз економічній безпеці можлива в рамках економічної безпеки регіону і України в цілому.

Виникає необхідність виділення економічної безпеки держави, регіону і підприємства.

Економічна безпека держави нами визначається як весь комплекс економічних, територіальних, демографічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов, що забезпечують: передумови стійкого розвитку на макрорівні; захист інтересів країни відносно ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки розвитку та зростання; конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового становища; гідні умови життя і стійкий розвиток особи.

Економічна безпека регіону визначається нами як сукупність умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступальний розвиток економіки регіону, певної незалежності й інтеграції з економікою держави, яка виражається в таких діях: проводити в рамках держави власну економічну політику; здійснювати економічні заходи, не чекаючи допомоги від центру; надавати допомогу іншим регіонам на договірній основі; підтримувати відповідність існуючих в регіоні економічних нормативів загальноприйнятим в українській практиці.

Економічну безпеку підприємства ми представляємо як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз (джерел небезпеки), формований адміністрацією і колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру. Це забезпечує стабільність економічного розвитку підприємства, його ліквідність, регіональну стійкість, технічний розвиток і зростання добробуту членів трудового колективу.

Розгляд регіону як суб'єкта економічної безпеки передбачає опис його як системи, схильної до внутрішніх і зовнішніх загроз стабільності господарських процесів, що в ній проходять. Тільки в цій якості регіон здатний фігурувати як суб'єкт економічної безпеки, здійснювати функції підтримки і збереження безпеки, мати органи, що виконують ці функції. У зв'язку з цим до економіки регіону ми, перш за все, зараховуємо всі ті об'єкти, які знаходяться в його безпосередньому управлінні, а саме: природно-ресурсну екологічну систему, виробничо-господарський комплекс; сферу організованого споживання населення і соціальну сферу; зовнішньоекономічні зв'язки регіону; регіональний бюджет.

Появу комплексу нетрадиційних для української економіки загроз її безпеці на регіональному рівні не може бути правильно діагностовано без відповідної системи показників. Тому, характеризуючи економіку регіону, проблеми забезпечення її внутрішньої і зовнішньої безпеки, ми вільно або мимоволі стикаємося із загальною системою показників, властивих як національній економіці в цілому, так і економічній системі місцевого значення.

Необхідність розгляду регіону як об'єкта і суб'єкта економічної безпеки пов'язана з тим, що саме в конкретних територіально-адміністративних утвореннях складаються відносини, що вимагають свого економічного захисту, і існують органи державної та місцевої влади, здатні її здійснювати.

Про важливість регіонального підходу до забезпечення економічної безпеки можна судити, спираючись на твердження В. Артеменка, який вважає, що "концеп-

туальний аналіз регіональних аспектів забезпечення економічної безпеки України є важливою складовою розробки програми економічної безпеки і ухвалення стратегічних рішень" [2, с. 139]. Серед регіональних аспектів основне значення мають проблеми сепаратизму, що веде до руйнування соціально-економічного і технологічного простору, який склався, сировинних, товарних та інформаційних потоків, розвитку депресивних районів, формування нових полюсів і центрів зростання.

Регіональні проблеми тісно пов'язані з ресурсними. Тому стратегію і тактику їх вирішення доцільно визначати на базі єдиного теоретичного підходу.

Разом з тим, регіон — це не тільки і навіть не стільки адміністративно окреслений простір, скільки відносно замкнутий, відокремлений господарський комплекс, у якому складається і реалізується сукупність процесів відтворення життєзабезпечення даної території. Дійсно, процеси відтворення природних ресурсів, населення, заходи праці і заходи споживання, забезпечення конкретного рівня життя в його основних економічних і соціальних складових завжди, у першу чергу, просторово локалізовані і вже потім схильні до дії загальнодержавних економічних і інституційних механізмів. У зв'язку з цим концепція забезпечення економічної безпеки для перехідного періоду, на наш погляд, повинна враховувати такі характерні особливості цього етапу: швидкість зміни, кількість і масштаби індикаторів, що визначають економічну безпеку в умовах системної кризи (перехідного періоду), набагато відрізняються від даних величин періоду стабілізації; цілі і засоби забезпечення економічної безпеки перехідного періоду істотно відрізняються від цілей і засобів етапу стійкого розвитку.

При аналізі реальних і потенційних загроз економічній безпеці України видається доцільним виділити їх відповідно до етапів розвитку. Перший етап — перехідний період — визначається необхідністю побудови системи оцінювання загроз економічній безпеці в кризовий період розвитку економіки, що характеризується наявністю великої кількості реальних загроз і швидко наростаючих кризових ситуацій. Другий етап пов'язаний зі стабілізацією і переходом до стійкого розвитку, що дасть змогу віддати пріоритети не швидкому реагуванню на існуючі небезпеки, а створити механізм, що забезпечує своєчасне розпізнавання і необхідну реакцію на потенційні загрози. Система забезпечення економічної безпеки наведена на рис. 1.

Система моніторингу економічної безпеки включає виявлення можливих загроз економічній безпеці та вироблення заходів щодо їх запобігання. "Загрози економічній безпеці — це явище і процеси, що справляють негативний вплив на господарство країни, зачіпають економічні інтереси особи, суспільства, держави".

У загальному вигляді загрози економічній безпеці можуть бути класифіковані як зовнішні та внутрішні (рис. 2). На нашу думку, найбільш небезпечними в поточний період є внутрішні загрози, хоча зовнішні загрози через системність сукупності загроз часто підсилюють небезпеку деяких внутрішніх. Ми виділяємо такі найреальніші внутрішні загрози економічній безпеці, які об'єктивно існують на даному етапі і подолання яких має бути найважливішим елементом державної економічної політики: низька конкурентоспроможність національної економіки, що викликана: зниженням результативності, руйнуванням технологічної єдності наукових досліджень і розробок; розпадом наукових колективів, що склалися, і на цій основі підривом науково-технічного потенціалу України; високий рівень монополізації економіки (зростання цін; недобросовісне виконання договірних умов; відсутність спонукальних мотивів для вдосконалення виробництва, підвищення якості продукції і зниження витрат виробництва); високий рівень інфляції і на цій основі загострення соціальних проблем; низька

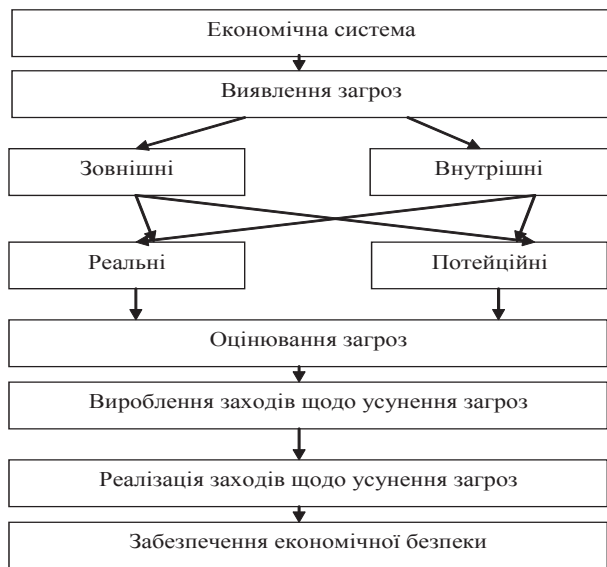

Рис. 1. Система забезпечення економічної безпеки

Рис. 2. Зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці

інвестиційна активність і переважання вкладення капіталів у посередницьку і фінансову діяльність на збиток виробничій; збільшення майнової диференціації населення і підвищення рівня бідності.

Основними причинами, що зумовлюють виникнення названих загроз, є, на наш погляд, нестійкість фінансового становища підприємств, несприятливий інвестиційний клімат, скорочення інфляційних процесів та інші проблеми, пов'язані з фінансовою дестабілізацією в економіці. На даному етапі необхідно чітко зрозуміти і сформулювати роль держави в практичному вирішенні перелічених проблем з тією метою, щоб, використовуючи ринкові механізми, одержати максимальний ефект від економічної і соціальної сфер.

Можливість забезпечення економічної безпеки зумовлюється здатністю суб'єкта, керівника мати і концентрувати на ці цілі необхідні людські, фінансові, інформаційні і політичні ресурси, за допомогою яких створюється цілісна система із захисту економічних інтересів суспільства. Мобілізуючим моментом для успішного здійснення цієї діяльності повинні служити чітко певні національні інтереси у сфері економіки, що одержують ніби еквівалентний політичний і грошовий вираз у системі заходів безпеки.

Суб'єктом економічної безпеки прийнято рахувати державу з системою відповідних інститутів, що відстоюють національні економічні інтереси як усередині країни, так і за її межами [1; 4; 5]. Проте такий підхід до характеристики суб'єкта економічної безпеки, на наш

погляд, хоча й правильний, але навряд чи достатній, оскільки не враховує тенденції до регіоналізації національних господарств, які набирають останнім часом сили. Тому було б доречно при характеристиці суб'єкта економічної безпеки визначити його не тільки на рівні державного представництва, а й на рівні регіону, підприємства і навіть особи.

Періодичність роботи по діагностиці економічної безпеки: кожні 5 років — розробка концепції економічної безпеки (на перспективу 10—15 років); кожні 5 років (з уточненням через 2—3 роки) розробка програми економічної безпеки (на перспективу 5—10 років); щороку — діагностика ситуативного стану і рівнів економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Методичні підходи до оцінювання реалізації державної політики у сфері економічної безпеки національної економіки запропоновано розглядати як систему, що складається з трьох блоків. Перший блок — це моніторинг стану економіки, діагностика загроз економічній безпеці, виявлення випадків, коли фактичні параметри економічного розвитку відхиляються від порогових значень економічної безпеки, і визначення цих значень. Другий блок — прогностичний, тобто розробка прогнозів соціально-економічного розвитку й оцінювання в рамках цих прогнозів показників, які визначають економічну безпеку держави. Третій блок — реалізація державної стратегії, що полягає в розробці заходів, методів і механізмів щодо забезпечення економічної безпеки країни.

Запропоновано напрями забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні: виявлення і моніторинг чинників, що впливають на стійкий розвиток регіону; формування економічної політики й інституційні перетворення в рамках державної стратегії економічної безпеки; реструктуризація економіки з переважним розвитком найбільш прибуткових і перспективних галузей, що мають довгострокові соціально-економічні переваги; реанімація або активізація власних джерел розвитку.

Водночас сама держава повинна безпосередньо брати участь у підвищенні економічної безпеки підприємств, регіонів за допомогою державної підтримки програм регіонального розвитку, розміщення державних замовлень на поставку продукції для загальнодержавних потреб, участі у великих регіональних інвестиційних проектах, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Література:

1. Андрійцев В. Екологічна безпека і її конституційне забезпечення / В. Андрійцев, П. Лапечук // Голос України. — 2004. — № 70 (82а). — 15 квітня. — С. 2.
2. Артеменко В. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя / В. Артеменко // Регіональна економіка. — 2003. — № 2. — С. 133—141.
3. Барановский А. Экономическая безопасность регионов / А. Барановский // Финансовая Украина. — 2011. — № 48 (106). — С. 11.
4. Губенко В.І. Вплив держави на ринкову рівновагу / В.І. Губенко // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. — Біла Церква, 2008. — Вип. 2. — Ч. 2. — С. 121—126.
5. Губський Б.В. Внутрішні та зовнішні фактори економічної безпеки України / Б.В. Губський // Стратегія-на панорама. — 2010. — № 1—2. — С. 75—79.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013 р.